

AY III 59

А. Гјукић.

ПОСЛАНИЦА

НИКОДИМУ МИЛАШУ

НАПИСАО

БОСАНСКИ ПОПО

ПАНЧЕВО

ПЕЧАТЊА БРАЋЕ ЈОВАНОВИЋА

1884.

~~238670~~

~~III 6678~~

~~10794.~~

~~II 6018~~

~~III 59~~

~~VII. 92.~~

A. Gjukic.

ПОСЛАНИЦА

НИКОДИМУ МИЛАШУ

АРХИМАНДРИТУ, ДОКТОРУ БОГОСЛОВИЈЕ, ПРОФЕСОРУ ЦРКВЕНОГ
ПРАВА И ЦРКВЕНЕ ИСТОРИЈЕ И РЕКТОРУ ПРАВОСЛАВНЕ
СЕМИНАРИЈЕ У ЗАДРУ

НА КЊИГУ :

„К ПИТАЊУ О ЈЕРАРХИЧКОМ ПОЛОЖАЈУ САРАЈЕВ-
СКЕ МИТРОПОЛИЈЕ.“

НАПИСАО

БОСАНСКИ ПОПО.

Учест је Никола Милић, који криво је написао!

ПАНЧЕВО

ПЕЧАТЊА БРАЋЕ ЈОВАНОВИЋА

1884.

Сообщенъ "Православна црква
право," наисао др. Никодим
Милош, архимандритъ, Зографъ,
1890, стр. 292 и г., стр. 22.

Пречасни оче и у Христу брате.

У твојој књизи. „Каноничко начело православне Цркве при разређењу црквених области. К питању о јерархичном положају Сарајевске митрополије,“ ^{1884. г.} ти се хвалиш да си се од добре десетине година «предао специалном изучавању правила православне цркве,» да су се код тебе «учврстила» правна начела која су «темељ и дух» наших црквених правила, наше свете цркве. Ти можеш о правилима православне цркве «приличном поузданошћу говорити.» И ти говориш о положају Сарајевске митрополије, пошто је тебе «можда већма него икога занимало ово питање.»

Хвалисање не ваља ти. Ко се хвали сам се квари. А хвалисање свештеника кад о светијем стварима говори гријех је велики, који се противи темељним начелима свете наше вјере о кроткости и смирености. Исукрст је рекао: Блажени сиромашни духом, јер је њихово царство небеско. А за оне који се узносе и за прва мјеста отимљу рекао је опет наш Благи Спаситељ: Први ће бити последњи, а последњи први.

За нехристјанском хвалом, пречасни оче и у Христу брате, одма си избацио твоја темељна знања о темељним начелима при разређивању црквених области, које се «мора» у обзир узети, и ова су: *политични разлог и национално начело*. Ну та поузданост твоја у отсјецању начела и разлога мени се преста-

вила несташна кад сам твоју књигу од почетка до конца проучио. Ти познајеш суштину наше свете вјере садржану у Св. Евангелију, ти си проциједио правила Св. Апостола и Св. Отаца, ти си «специјално» изучавао каноне православне цркве. Ипак Св. Дух није те осјенио. Зло пречасни оче и у Христу брате; зло, кад горе неби било.

Ја нијесам дубоких школа учио. Почео сам са Псалтиром као и моји стари. Пошао сам послје за својом судбином и пао сам међу своју удаљену браћу, који ме изучише колико су могли и послаше ме у моју отаџбину, у милу Босну. Нијесам ни тамо допро до твоје мудросги, али сам по старински изучио и нешто правила и нешто историје. Нијесам специјалиста.

А како сам се осмјелио и твоју књигу побијам?

Пред толиком твојом науком нијесам се препао. Пребирајући свете листове чујем као да њихов Творац над мојом главом лебди.

Одважно прихватио сам перо да ти на просто и без икаквих цитата одговорим. Благи Исукрст рекао је: Метните дакле у срца своја да се прије не приправљате како ће те одговарати: Јер ћу вам ја дати уста и премудрост којој се неће моћи противити ни одговорити сви ваши противници. (Јеванђеље по Луци, гл. 21. ст. 14—15.)

На ствар.

Твоја начела основао си на 17 пр. IV вас. сабора и на 34. правилу Апостолском. По овим правилима напријечац одлучујеш о судбини сарајевске митрополије. Спомињеш нешто што ти је опажено било «да нијеси добро схватио» и што ти је пребачен био «филитизам.» Ну некажеш јасно шта ти је опажено

било. Златно мучање! Мимо то ти си дуго и опширно писао о 34. пр. Апостолском, а о првом твом правилу 17 IV вас. сабора врло кратко, јербо не кажеш ни како гласи. Утискао си га при крају на таков начин како се читатељ мора забунити. То су погрешке за једнога специјалисту који тако слободно преврће науку, кад неби била каква игра.

Ја слиједим по твојим стојама. Специјалиста нијесам; казао сам ти.

Већ на првој страни твоје научне књиге исписао си правило 34. Грчки, латински, црквено-словенски и српски — два пута. Ту је Вук, ту Даничић, ту остали цитати.

Ускупа све као доказ да *ἔθνος* значи *gens, gens* значи народ и — народност.

По томе народно је начело «сасвим карактеристично у нашој цркви.» По томе Сарајевска митрополија морала би се подврћи митрополији у Ср. Карловцима. Сарајевску митрополију треба извадити из «ананормалнога стања.»

Прије но што даље прослиједим упитаћу те ово: ако је Сарајевска митрополија у *анормалном* стању, а шта је код тебе *нормално*?

Сакупио сам твоје учење и учинило ми се као плод збрканих појмова. Говорити о *народном начелу* при тумачењу црквених канона то је — анакронизам. Народна начело постало је половицом овога вијека. Прошастога није познавало и све мање што у даљу прошлост идемо.

У доба постанка наше свете цркве нема ни спомена о њему. Постојало је државно начело. По овом државном начелу постајале су митрополије у великим градовима, у државним средиштима. Државна среди-

шта нијесу стварана по народности. Како би Св. Апостоли и Св. Оци истакли народно начело, који су правила ударали? По Св. Духу могли су предвидети исторични факт народног начела у XIX вијеку, ну Св. Дух мудрости упутио их је да по тадашњим околностима уреде цркву и разреде црквене области. И колико су год они свети били морали су се служити са ријечима тада владајућим и тим ријечима давати тадашњи значај. ἔθνος неможе значити народност, јер у првим вјековима христјанства те *идеје народне* није било, досљедно и Св. Апостоли и Оци нијесу помишљали на ову идеју. ἔθνος може значити народ у смислу државе, земље, провинције, све што се хоће само не народност у значењу нашем.

Твоје тумачење није строго тачно. Конституирање народних цркви није «са свим природно,» како ти мислиш, ну у нека доба и времена неприродно.

Ну ти потезеш историју и «чинима из историје» у опће, по том са «неколико примјера из историје словенске цркве наумио си доказати «како се то начело свагда оправдавало и како је руководећим свагда у животу цркве било.» У то име ти наводиш Провјетитеље Кирила и Метода и њихову проповјед слова Божијег међу Словенима; — Св. Саву; и «борбу Бугара са цариградским патријархом у погледу своје црквене самосталности.» Три сама чина. За такву науку врло мало и то није тачно. Докази су слаби.

Немој се љутити, пречасни оче и у Христу брате. Пошто сам твоје доказе пребрао, ја ћу их опрврћи и за тим прећићу на моје.

Први твој доказ није у свези са твојим начелом. Ти кажеш како је православна црква успјела у Моравској и Панонији, јербо су Кирил и Метод осно-

вали је на народном јетикy. Послије пропала је кад је је наступила у свезу са несловенским елементом. Ну овдје нема посла правило 34. Твоји разлози могу служити као доказ о узроку напретка и узроку опадања православне цркве у Моравској, не као тумачење дотичног правила и као какав доказ. И као узрок првог напретка и потоњег опадања разлагање је слабо. Ако су Моравци примили православну цркву ради језика, зашто су се послије одрекли и цркве и језика свога? Потрошио си много ријечи без потребе.

Други чин. Св. Сава, како ти кажеш, упоравио је 34. правило «да епископи српске народности саставе једну цјелину са својим архиепископом.» Зашто је Св. Сава то учинио а није ко други прије њега? Ако су Срби примили у VI вијеку Евангелије, како кажеш, зашто су проживили 600 година без упораве правила 34? — Није тако, пречасни оче и у Христу брата, како ти толкујеш. Св. Сава отцијепио је од Цариграда и основао српску цркву усљед једног другог историчког чина, јербо су његов отац Немања и брат Првовјенчани ослободили се од Цариграда и основали српску државу. Државно начело! Како је напредовала и цвјетала српска држава тако је напредовала и цвјетала српска црква и простирала се и на оне који нијесу Срби били.

Трећи чин не ваља ти као ни први, јербо «новија борба Бугара» борба је политична — народна. И ти признајеш и велиш: «Ту је борба збиља на живот или смрт, и тиче се, или да у цркви односно у своме свештенству добију ослона за развиће своје народности, или да подпадну утицају Фанара, и да своју народност на коцку ставе.» Са бугарским чином ствар ето тако пролази, да се Бугари

боре за своју народну-државну мисао и у то име траже независност своје цркве. А у чему је твоја борба? Зар ти памет допушта срањивати бугарску борбу са твојом? Зар те сотопа до тога завео да кажеш: што је мени добро то је и српском народу добро?!

Твоји су докази пали. Чини су ти по себи малени, јербо наша црква није ограничена на Словене и између Словена на саме Бугаре и Србе. Толико се хвалиш познавањем историје; ну нијеси увјештио њезине листове, или ти неки твој разлог забрањује истину говорити. Сад ћу ја моје друге чине напоменути.

Наша света црква поштује четири *првопрестолна* патриара: Јерусалимског, Антиохиског, Александријског и Константинопољског (Цариградског). Први су између другова епископа и митрополита. Ове су најстарије патријаршије четири стуба на које је наша православна црква сазидана. Ако при разређивању мора (како велиш) одлучивати национално начело, ако тако хоће слово и дух светих правила (како тврдиш) у том случају национално начело најприје морало је бити упорављено на ове патријаршије. Ну сад ми ти кажи: коју народност представља патријаршија Јерусалимска, коју Антиохијска, коју Александријска, коју Цариградска?

Цариградска патријаршија простирала је своју власт на Србе, на Бугаре, на Русе. Тек у касна доба отцјепљују се Срби, и тако Руси, кад су са свим своје државе уредили. Отцјепили су се привођењем и благословом своје матере цркве у Цариграду. Ти не тражиш ни привођења ни благослова.

У Русији која ти је учитељица била, није само једна народност и не исповједају само Руси право-

славну цркву. Ну ја нијесам чуо за више цркви у Русији, већ за једну.

Ти имаш један чин у твојој Аустрији-Унгарии, у којим по политичној подјели подјељена је била и православна црква и епархије Далматинска и Боко-Которска отцјепљене су биле од Ср. Карловаца и придружене Черновици. Ово је једна држава, ну ипак црква је подвржена била промјени унешеној дуализмом. Ово отцјепљење ти не одобраваш, него се љутиш и у књизи твога пера, «Историчко — канонички поглед на установљење србско-румунске митрополије» називљеш *неканоничком* ову митрополију и сав свој ауторитет против исте подигао си. Ну како ти је твој ауторитет допустио ићи на поклон у Черновицу? Били се твој ауторитет примио у овим околностима епархије Далматинске или Боко-Которске, кад би ти је дали, били се твој ауторитет поклонили и митру примио из руке неканоничког митрополита?

Не мрштисе, пречасни оче и у Христу брата, ово није ствар особна. Ну ако ти није повољан разговор, можемо напријед поћи. Само још једну примједбу.

Ако је установљење митрополије у Черновици учињено по светим привилима и канонично је, у овом случају ти си на кривом путу. Ако је митрополија у Черновици неканонична по твом мудром доказивању године 1873. у овом случају влада Аустрије-Унгарии порушила је твоје темељно начело. Ну како можеш ти при такој поврједи канона исту владу узвисавати и писати: «Православни Срби осјећају сву благодат дјејствујућих данас закона у Аустрији и благосивљају Бога» — нека те Бог пита!

Морам се још забавити једним предметом нузгредним јербо си ти много нузгредних предмета повукао.

У твојој књизи на више мјеста спомињеш Фанар и фанариоте, не са хвалом како Цариград заслужује, него са неким презирањем, и Цариграду подмећеш «малохвалне побуде.» Позивљеш нас бошњаке и херцеговце за свједоке да ти одговоримо како су заслужили.

Зато ти морамо одговорити.

Кад би морали говорити о епископима као о људима које нам је Фанар слао, не можемо се много хвалити. Имали су погрешака. Ну што би нам ти могао одговорити кад би те питали за људе у Ср. Карловцима? Што би одговорио кад би те упитали за твога Анђелића, који је на познати начин поступао са својим црквеним поглавицом, добрим старцем митрополитом Ивачковићем, који је постао митрополит преко народне воље и преко народних права? Можеш ли се похвалити са осталим који су српске задужбине, гдје почивају мошти наших отаца, преобратили у Содому и Гомору? О брате и небрате, коме служиш?

Ми бошњаци и херцеговци не хвалимо се са фанариотима. Ну ми Цариград поштујемо као источник наше свете вјере и мислимо да цркву вријеђа ко са поштовањем и кољеноприклоно Цариград не спомиње. Тако ти не поступаш; нападаш на Цариград и тим вријеђаш источник вјере и борце који су се за православје борили и одбранили од запада.

Хрђав је биљег то твоје нецштовање, јербо одрицањем Цариграда лако би се могао одрећи и онога што нам је Цариград у аманет предао — наше свето православије.

Говорећи о фанариотима епископима ми ћемо њихове љуцке погрешке открити, имали су их много и многи су били среброљубци, али са архипастирима морамо се похвалити. Били су православи и православије су бранили; нашу нам народност нијесу вријеђали. У толико стољећа њихове заповједи ни један православни син није се своје вјере одрекао, ни један српски син није своје народности погазио. Тако је било «за вријеме господовања» из Фанара. За турске велике силе и овог «господовања» нисмо ни у вјери ни у народности пропали без твојих мудрих књига; а сада кад је ова сила клонула и ово «господовање» спало на ништа, ти страхујеш за вјеру и народност нашу, бојиш се за нашу «усамљеност» и стрепиш од «случајности» од Цариграда!

Ми бошњаци и херцеговци још ћемо ти неколике одговорити.

У последње вријеме турског и фанариотског владања слободно нам је било градити своје цркве и у цркви уживалисмо највишу слободу. У црквеним стварима никакав турчин или фанариот није нам на сметњи био.

Никада турски хоџа није узимао наше цркве за никшан; никада није мутасериф па ни турски везир наше архипастире нагонио да се турче; Турци колико су у својој вјери тврди, толико и туђу поштују.

Мимо то кад би тражили имали би помоћи. За нашу сарајевску цркву даровао нам је султан Абдул Азис 500 дуката. Такођер било нам је слободно градити наше српске школе, којих је свуда било, а у Сарајеву наша српска гимназија. Тако је некад било. Фанариот никад нам није грчких књига на силу наваљивао; турчин никада није нашу вјеру срамотио.

Куд нам оде сад гимназија, куд српске школе, куд српске књиге? Ти нам одговори прије неголи на нехристјанским и небрацким савјетом навалиш: како нам је било прије за онога «господовања» сада отанчана на конвенцију 6 априла 1880 коју би твоје оштроумије хтјело да пресјече?

Знаш, брате и небрате, посао ти неваља. Ти знаш како је нама и како ми стрепимо. Ти видиш твога и нашег архипастира у Сарајеву како попут евангелског пастира, који полаже главу своју за стадо своје, муку мучи и своју вјеру брани, и ти предањ ступаш јудиним цјеливом.

Тако ти поступаш, небрате наш.

Твоје дјело увио си у плашт фарисејства, јербо ти се бојиш какве «случајности.» нека се обистини ријеч нашега Спаситеља о обијељеној гробници и о људима са јањећом кожом који су у срцу свом вуци разкидаоци.

Необориви су чини историје како сам ја рекао. Наша православна српска црква имала је извор у Цариграду и од Цариграда зависна је била. Са српском независности постала је црква такођер независна и имала је своје врховне главаре у архиепископима и потом патриарима који су у Пећи столицу држали. Кад је усљед пропасти царства пропала патријаршија тада се наша црква опет вратила у крило својој мајци. Као поток који се од ријеке отргне и опет се в својој матици повраћа.

Ово је историчка истина коју си ти, професоре црквене историје, запетљао и мене данас приморао да ти још коју кажем и да све твоје неточне «чине» опровргнем.

За дуготрајно вријеме и близу за један вијек по

одселењу патријара Арсенија Чернојевића постојала је у Пећи Старе Србије српска православна патријаршија, и кад се свијећа ова угасила сва се наша црква опет придружила Цариграду. Патријар у Ср. Карловцима није насљедник Пећких патриара. Патријар у Ср. Карловцима није никада имао врховно право над областима Дьбърскомъ и Хљмскомъ. Цар Леополд ово право није му дао и није му могао дати, јербо овим земљама није располагао, нијесу његове биле.

У привилегијама цара Леополда I. које сам нашао у историји «Срби у Унгарској» (превео Др. Стеван Павловић), говори се о архиепископу и даје се српском народу право изабирати архиепископа (*ex natione et lingua rasciana constituere archiepiscopum*). Сви насљедници Арсенија Чернојевића у Ср. Карловцима носили су ово име. Једва у потоње вријеме године 1848, удијељена је почасна титула патријара архиепископу Рајачићу од народа и ћесара. То је остала проста титула. Васеленски патријари нијесу никада признали за патриара архиепископа у Ср. Карловцима. Архиепископ у Ср. Карловцима твој Анђелић није пак никако патријар, јербо га нијесу признали надлежни фактори; није му од народа ни по имену титула призната, јербо га народ није изабрао него је био именован. Архиепископ твој Анђелић није ни митрополит свију Срба у Аустрији, него само митрополит српске-православне цркве у Унгарској, јербо Дјецеза Далматинска и Боко-Которска подпадају под Черновичку митрополију.

Кад смо на овој морали би ја и ти опет на само двије бесједе измијенити. Ти као бранитељ канона и народнога начела зашто не наваљујеш на твоје

епископе и твоју владу нека се Далматинска и Бочо-Которска Дјецеза субординирају Ср. Карловцима, које су прије субординиране биле и нијесу везане ни Берлинским трактатом ни конвенциом 1880 ни духовном обвезом Цариграду као ми? Зашто не покушаш ову измјену лакшу и на сваки начин прву на реду, да се ми прости бошњаци и херцеговци увјеримо о искрености твојој и твојих патрона?

Још би могао бесједити на дуго и многе крупне погрешке побити, али је сувишно много ријечи арчити. Допусти ми само још један твој чин мојим чином опроврћи. Ја сам рукоположен од митрополита Сарајевског има тому двадесет година. Знам колико ме дуката стало рукоположење. Видиш, професоре, да митрополија у Сарајеву није јуче постала!

Расчистили смо и историју и каноне, мој професоре историје и црквеног права, и опровргао сам твоје закључке на 13 страни твоје књиге. Сарајевска митрополија *не мора дакле субординирана бити* Ср. Карловцима; не по природи, не по историји, не по позитивном праву.

А шта значи код твоје високонаучености и специјалности *позитивно* право?

Ти нам толкујеш на 14. страни твоје књиге овако: «б) по *позитивном* праву. Кад је Арсеније III прешао у земље Хабсбуршке круне, цар Леополд I у односној привилегији дарива му врховно право над свима црквама, које су му прије подручне биле, а између истих изриком и над Босном и Херцеговином.» Дакле код твоје куће привилегије Леополда I зову се *позитивно* право. Оплакујем таку високонаученост — штета за професора права кад га босански самоук мора учити шта је позитивно право.

Позитивно право зове се право које влада и у снази је. Привилегије цара Леополда I немају законске снаге. Привилегијама зајамчена су била доселившем се српском народу у земље Хабсбуршке круне ова права: да нијесу подложени жупанијској власти; — да имају право бирати свога архиепископа; — да имају право бирати свога војводу и управљати се по својим народним обичајима («Срби у Унгарској»). Сва су ова права изгубљена, јербо су Срби подложни мађарским властима, јербо од твог Анђелића не бирају архиепископа, јербо не бирају војводе. Позитивно право, мој професоре права, то је за Србе у Унгарској чланак IX закона године 1868 о црквеној аутономији, који још влада и владаће ако и ту сјенку некадашњих српских привилегија твој Анђелић не успије уништити.

Знаш, мој паметни професоре историје и права, ја се не чудим што ти не знаш шта је позитивно право, јербо није без узрока рекао народ «ђе су кола мудрости ту су двоја лудости,» ама искреност твојих побуда мени се не свиђа. Да си ти искрено примио к срцу српске привилегије и народно начело ти би морао твоју књигу управити твом назов-патријару Анђелићу и позвати га да он оживотворава исте привилегије и наприје подчини православне цркве у Аустрији-Унгарији. Да се ти искрено бојиш «могућих случајности» твоја душа неби заборавила «случајности» искушане од митрополита Саве и теби познате. Искрени заступник цркве и канона прије би своју кућу уредио и по уредби звао би браћу у своју кућу.

Кад би овако поступао могли би ти вјеровати и ти би у овом случају учинио услугу твојим патрони-

ма и цркви, јербо би тад и ми могли заборавити неке познате чине из историје.

Историја «Срби у Унгарској» учи нас да су униство и римска пропаганда цвјетали највише тамо у твојој кући кад су давана свечана обећања за вјеру и обичаје патриару Арсенији III. Черноевићу. Цвјетала је унија од онога доба до данас у Унгарији, Хрвацкој и Далмацији. Ми пак нијесмо за унију знали до митрополита Саве у Сарајеву кад нам је он казао учињене му понуде. Историја нас је научила да се ничега не морамо бојати са истока а свега са запада. «Удаљеност топографичка» од Цариграда није нам шкодила, али се бојимо да би нам могло квара доћи од твоје понуђене близине. Ми морамо дудушевно скраћивати «удаљеност топографичку» да нам буде ближи Цариград и даљи Бечки Hilfsverein, који није од нас само по језику различит као Цариград, но и по вјери.

Ну да не дуљимо.

Ја сам крајеве твоје мреже похватио и твоју мрежу раставио. Сада ћу доћи на пре споменуте закључке на стр. 14. твоје књиге. Ти кажеш да «врховно право» припада митрополиту у Ср. Карловцима: а) *исторички*, јер је он насљедник Пећскога патриара и сва његова права ужива; б) *по позитивном праву*, по Леополдовим привилегијама; в) *канонички*. «Што је најважније, зајамчено је над споменутима областима српскоме Патријарху у Ср. Карловцима врховно право и канонички. По смислу 17 правила IV. васионског сабора, разређење мора бити упорављено по политичком областном разређењу.»

Ја одговарам на:

а) Не. Назов-патријар у Ср. Карловцима ни-

је наследник Пећских патријара, јербо су по одласку Арсенија Чернојевића наслиједили га други патријари у Пећи и по том се патријаршија слила у матицу, Цариград. Не, јербо назов-патријар не ужива никакво право Пећских патријара, него је он само митрополит православних-српских поданика Унгарије. Карловци никада нијесу имали права над црквом Дьбьрскомъ и Хљмскомъ него Пећи и Цариград.

б). Ову сам тачку већ ријешо. Привилегије нијесу позитивно право и од њих нема ни крпе. Кад назов-патријар пође другим путем и оживи привилегије, једва тад моћићемо вас слушати и вјеровати вам.

в). Опет морамо стати. Овђе опет има један твој крупни чвор.

До сада у твојој књизи одлучивала је *национална особина* и за ову особину паорчио си неколико листова, ну сад изненада уплео си «политично областно разређење», и оно је «једно од кардиналних начела каноничкога права православне цркве.» Ово се зове игра жмиркања.

Мој докторе Богословије и професоре Црквенога права и Црквене историје, ти си у почетку твоје књиге изразио два начела: *политички разлог* и *националну особину*. Теби су обадва начела одлучујућа, обадва су кардинална, т. ј. национално начело теби је «темељно» (стр. 11.) а политично разређење теби је «кардинално» (стр. 13.) по светим канонима. Ну ту си фалио. Обадва начела не могу се свакада приљубити и владати. Једно мора попустити другоме. Ову страну нијеси расправио и чвор нијеси одријешо. Слаба висока наученост и специјалност.

Ако се мора у обзир узимати народна особина,

ова народна особина води Сарајевску митрополију далеко од Ср. Карловаца. По народној особини Сарајевска митрополија, кад неби могла бити аутокефална, морала би се субординирати Црној Гори или Србији. И у Црној Гори налазили су уточишта Пећски патријари посље Арсенија III. У Србији основана је митрополија дозволом и благословом Цариградског патријара. Србија и Црна Гора више су српски националне од Ср. Карловаца. Ну ти си твоје темељно национално начело опровргао твојим кардиналним начелом политичког разређења. Тако долазимо на најкрупнију страну твога питања, професоре и докторе.

Ти се, докторе и професоре, хвалиш да си се већма од других бавио овим питањем. Ти си по свом бављењу морао примити на срце питање и стање Сарајевске митрополије. Ипак на срцу ти није, јербо се твој глас нечује као помоћ митрополиту Сави у невољи, него као глас пакости и малопохвалних побуда, које ти Цариграду пришиваш. Похвалних побуда заиста нема у твојој књизи, јербо научно није истинита и јербо ти с научним неистинама одајеш и своје недобре намјере.

Даклем при разређивању црквених области у овом случају шта одлучује *политички разлог* или *национална особина*? Посљедња не, јербо би по народној особини црквена област Босне и Херцеговине морала припасти црногорском или србијанском митрополиту, што ти нећеш никако. Мора се даклем узети друго оно твоје кардинално начело по коме «разређење црквених области мора бити управљено по политичком областном разређењу.» Ну овђе се види, докторе и професоре, плиткост твоје високе научености. На овом мјесту повлизао си највећма. Будући да је мјеродаван

политични разлог, бива државни разлог и државно устројство или ти твоје «политично областно разређење,» за положај православне цркве у Босни и Херцеговини једино је мјеродаван Берлински трактат 1878 и Цариградска конвенција 6. априла 1880. Сву пажњу твоје научености морао си, докторе и професоре, обратити на ова два државна уговора, која опредјељују државни положај наше отаџбине и односно црквени. Ако је твоја наученост могла пронаћи полугу да мањнеш с мјеста и уништиш ова два уговора, ти си је морао на другу страну подвалити и твоју посланицу управити не митрополиту Сави, него великим државама Берлинског трактата, које су га потписале и мурлеисале. Ну ти малоумно прелазиш преко трактата и називљеш конвенцију неканоничком, неказујући словца о њезиној садржини. Простотом малог дјетета кажеш: «Какве су прилике могле обусловити склапање ове конвенције, није овдје мјесто да се разбира.» А ће је мјесто, ако не у оној твојој књизи, која има сами један задатак, т. ј. да конвенцију утамани?

Берлинским трактатом опредјељен је државни положај наших земаља. Трактатом није даровано Аустрији «исклучиво» које право како кажеш ти, докторе. Тражио сам трактат и нашао га, који на чланку 25 гласи: «Аустрија-Унгарија заузеће и управљаће Босну и Херцеговину.» А знаш шта то значи и какву снагу има? — За овим дошла је конвенција као посљедица. На конвенцију никаква сила није присиљила Аустрију-Унгарију, ну је она сама конвенцију склопила са Цариградским патријаром, знајући да тако мора бити, знајући да се црквено питање има уредити и то једино по Берлинском трактату. Конвенција је наравни прирепак онога трактата и од ис-

тога не може се канонички откинути, него ће пасти када и онај трактат пане.

Имајући државно разређење по кардиналном начелу 17 правила IV. васионског сабора управљати разређењем црквених области, силом тога правила црква у Босни и Херцеговини мора још остати субординирана Цариградском патријару. Даклем ријешили смо твој трећи задатак на сл. в), т. ј. да твој предлог није *каноничан*. Даклем Сарајевска митрополија, кад би твој предлог примила, противила би се канонима, дапаче рушила би оно твоје «једно од кардиналних начела каноничког права православне цркве.»

Конац. Твоја књига није оправдана ни природом, ни историјом, ни позитивним законом, ни канонима.

Ну, докторе и професоре, станимо још мало, кад нам је толико на срце прирастао положај Сарајевске митрополије.

Узмимо да су лажи истина и да Берлински трактат не постоји. Ну постоји ипак неријешен политички положај Босне и Херцеговине и зависно од тога црквени положај у њима. Гледајући на овај положај око себе и на будућност пред собом ми морамо гледати избјегавати неке «могуће случајности», које твоје бистро око не види. Пошто политично разређење одлучује о црквеном разређењу и пошто ти признајеш неограниченост воље његова ц. к. и Ап. Величанства и неограниченост права *προνομίου βασιλικῆς* * и теби практика уведена даје право, као што доказује основање митрополије у Черновици, усљед свих твојих и туђих разлога Сарајевски митрополит не мора, ако му је светиња цркве на срцу, као што теби није, пре-

*) На страни 18 кажеш „Земаљскоме Господару припада врховно и неограничено право у разређивању црквених области.“

дузимати од тебе препоручени корак. Сарајевски митрополит не мора нипошто за сада тражити уништење конвенције 6. априла 1880 и признати врховно право назов-патријара у Ср. Карловцима, јербо црквено разређење иде за политичним и овом је подређено, дочим радећи по твоме наговору митрополит би претјеццао догађаје и своју цркву изложио титрању «могући случајности» и извјесних случајности.

Да су Босна и Херцеговина анектиране, као што нијесу, премда их таке твоја књига преставља, на исти начин остаје не ријешен положај наших земаља, јербо није одлучено на коју страну морају припасти и како ће се политично уредити. Ове могуће случајности можемо на прилику предвидити.

Кад би Босна и Херцеговина анектиране биле и сједињене са Унгаријом, у овом случају могао би се Сарајевски митрополит подврћи митрополиту у Ср. Карловцима.

Кад би Босна и Херцеговина анектиране биле и сједињене са Аустријом у овом случају Сарајевска митрополија, подлежећи твом политичком разлогу и пракци у Аустрији, морала би бити субординирана митрополиту у Черновици.

Већ имамо двије случајности. Могла би бити и трећа, кад би Босна и Херцеговина, и ако анектиране, имале своју особиту управу, у ком случају могла би Сарајевска митрополија бити аутокефална. У осталом, докторе, ја не налазим разлога, зашто митрополија у Сарајеву не може уживати аутокефалности у «строгом смислу», како што ти велиш. Будући да у Аустрији-Унгарији постоје сада три аутокефалне митрополије: у Ср. Карловцима, Сибињу и Черновици, могла би постојати и четврта у Сарајеву. Нема разлога

по коме би ова морала бити субординирана Ср. Карловцима, како сам ја доказао слиједећи за твојим доказима. Има пак «кардинални» твој разлог, по коме би Сарајевска митрополија морала бити аутокефална, т. ј. кад би иза извршене анексије њезина политична управа остала отцијепљена и састављала своју особитост у саставу Аустрије и Унгарије, како је од прилике данас.

Многе друге случајности предстоје у будућности, пред којим непомућена намет једног пријатеља цркве мора држати отворене очи. Кад би Босна и Херцеговина Аустрији (Цислајтанији) придружена била, у овој случајности зашто неби Босанско-Херцеговачке Дијецезе заједно са Далматинско-Которском сачињавале јерархичку област под аутокефалним митрополитом у Сарајеву или ако ти волиш у Задру? И још многе случајности могуће су, јербо су могуће многе политичне случајности за којим се црква мора возити. Каква је то памет и срце који бацају црквену ђемију посред узбурканих валова незнајући ће ђемија може пристаниште своје наћи?

Ну једна неповољна случајност могла би се лако догодити идући наш архијер за твојом књигом. Предпоставимо да Сарајевски митрополит послуша твој савјет, да напише књигу у смислу твоје и да назов патријар изради признање од Владе за субординацију Сарајевске митрополије у Ср. Карловцима. Кроз које вријеме представимо да се Босна и Херцеговина анектирају Цислајтанији — шта би се тад догодило? Догодило би се да би министар богоштовија из Цислајтаније писао свом другу у Транслајтанију и кад би се они договорили изашла би министарска наредба мотивирана твојим кардиналним принципима, овако на прилику: Будући да «разређење црквених

области мора бити упорављено по политичком обласном разређењу» и т. д. Будући да «Земаљскоме Господару припада врховно неограничено право у разређењу црквених области» и т. д.; Будући да Босна и Херцеговина припадају Цислајтанији и да у овој има православно митрополит у Черновици и т. д. наређује се да се православне Дијецезе Босне и Херцеговине субординирају митрополиту у Черновици.

И ово је један од немилих случајева који би се могао врло лако догодити кад би се топла жеља твоја испунила. И у овом случају нашло би се људи који би ковали у звијезде владину премудрост и благосивали «благодат дјејствујућих закона.» Али сви честити пријатељи цркве оплакивали би овај случај и осуђивали архипастира који би од цркве учинио сиграчку и изложио је промјени политичких догађаја.

Напоменуо сам само неке могуће догађаје који су врло вјероватни. Ну има и других које наше око не види и које су у Божијем крилу сахрањене. За то нетреба прегјецати будуће догађаје, него се уздати у Божију Промисао и у Спаса нашега Исуса Христа који над својом црквом лебди.

Сви твоји разлози, мој докторе и професоре, пропали су. Није су се срушили под мојом науком него под оном силом која слабе пријатеље Христове Цркве помућује. Твоја специалност и висока наученост у мало листића твоје књиге садржи сијасет недоследности и противурјечија која се међусобно тару.

Најприје си истакао националну особину као једино одлучујуће начело; по том ти си сам то начело побио са другим начелом политичног разређења. Ну ово начело «кардинално» одвело нас је на закључак са свим противуположен твоме закључку.

Закључак само један може се извести по смислу 17 правила IV васионског сабора и по твојим «кардиналним» доказима: т. ј. да је положај Сарајевске митрополије и наше Цркве у Босни и Херцеговини одређен међународним Берлинским трактатом год. 1878 и да конвенцију 6. априла треба поштовати као посљедицу онога трактата, кога ни твој митрополит Анђелић па ни Сарајевски митрополит неможете једним потезом пера збрисати. Овај положај данашњи законит је и каноничан. Треба овај положај поштовати не једино у име политичног разлога зависна од међународних трактата, него и у име положаја Босне и Херцеговине независно од трактата, у име добра цркве и њезина достојанства, пошто кад и неби давали никакву важност оним уговорима, морали би узети у обзир садашњи особити положај Босне и Херцеговине и ради добра и достојанства цркве причекати док се види какав ће се положај у будућем разређењу дати Босни и Херцеговини. Ако Берлински трактат нема никакве важности, ако је Цариградска конвенција *неканоничка*, како ти неосновано кажеш, и ако би досљедно који корак морао предузимати Сарајевски митрополит, он би морао тражити аутокефалност а нипошто субординацију Ср. Карловцима, јербо Босна и Херцеговина не припадају Унгарској, јербо Босна и Херцеговина састављају особиту политичну управу. Дакле кад би твоје криве предпоставке биле основане, закључак твој, мој докторе, да Сарајевска митрополија «аутокефалности» у строгом смислу не може уживати био би лажан, јербо кад би се каква промјена тражила баш «у строгом смислу» твојих кривих предпоставака морала би се тражити аутокефалност.

Ну твоја најжалоснија ријеч на концу књиге «да

право Цариградског патријара на Босанско-Херцеговачку црквену област није ни канонички, ни исторички оправдано, него је проста «узурпација» садржи каноничку и историчку неистину и хулење Цариградске патријаршије. Како смо историјом и канонима видели ово је право и канонички и исторички оправдано. Ово право Сарајевски митрополит може и мора поштовати у *догматичким и духовним* пословима, јербо је до сад увијек признато било, јербо до сад никаква опасност није из Цариграда пријетила ни Цркви ни Црквеним канонима. Мора поштовати ради обзира, ради озбиљности и ради благодарности. Аустрија-Угарска такођер може поштовати ово стање, јербо побијање овога положаја није цјелисходно и јербо ова веза у *духовним и догматичким* стварима не иде држави на уштрб као ни везе римокатоличке цркве у држави са Римом.

Не хвали ми се, мој докторе, са твојим «Филетизмом.» Ми Бошњаци и Херцеговци нијесмо филетисти, ну ватрено љубимо своју народност и у љубави овој примали би поуке само са стране родољуба бољих од нас не пак оних који нас воде у Ср. Карловце патријару Анђелићу. Нехвали се твојом специјалности у канонима и бригом око добра и напретка Цркве, јербо ми бранитељима не вјерујемо који се са црквом титрају, који попут твоје књиге и Анђелићева «Српског Народа» излажу неприликама једног црквеног архипастира, дочим у врло озбиљним часовима нијесу га знали укријепити гласом љубави и помоћи.

Један примјер из нове историје иде у прилог мом доказивању. Србија прије рата са Турцима била је само по имену турска земља, ну са свим слободна под својим Господаром тако, да неколико година при-

је рата није плаћала трибута који је био једини знак њезине зависимости. Ипак Београдски митрополит није тражио одцјепљење прије политичног потпуно законитог отцјепљења и можда се каје што га је послије тражио. На сваки начин он је то отцјепљење по свршеном политичном чину тражио; није тражио кривим путем, како ти свјетујеш, него непосредно код патријара у Цариграду и његову дозволу испросио.

Када црквени канони и историја не оправдају твој предлог, него му се противе, када и каноне и црквену историју изврћеш и црквом се играш да једну цијел постигнеш, нека ти свијет поштени и поштени људи суде!

На свршетку, мој докторе и професоре, ти хоћеш да обијелиш ону твоју књигу, пуну недоследности и исторично-каноничких неистина, потребом патријаршеског округа у који имале би ступити митрополије: Сибињска, Черновичка и Сарајевска под поглаварством твог назов-патријара; даље потребом некаква синода. Ти хвалиш добре намјере његова Величанства и нападаш на епископат који се није одазвао, «а разлози тога неслуже на особиту част компетентних фактора.» Ово нападање на епископат и теби је на част!

Ну, мој драги докторе и професоре, зашто се тај синод не држи? Зар је потребита присутност Сарајевског митрополита, зар без њега не може бити? Зар без њега не може бити патријаршеског округа?

Ово твоје настојање било би хвале вриједно кад би озбиљно било замишљено и од тебе искрено жељено. У овом случају ти би твоју књигу завршио позивом на епископат и на првом мјесту позивом на назов-патријара, да се одазову оним добрим намјерама.

Ну ти опет ову мисао заборављаш и твоју књигу завршујеш овако: «свјесна о свему овоме, Сарајевска митрополија мора се истакнути прва са таквом прошњом на владу Његова Величанства, да се из аномалнога стања, у које је Цариградском конвенцијом 6. априла стављена, ослободи, и да у неразлучну свезу са православним Аустро-Угарским епископатом ступи.» О обијељена гробнице!

Како си могао, од потребе синода и патријаршког округа прећи на Сарајевског митрополита да он иницијативу даје, дочим та дужност припада твом врховном патријару, то ћеш ти знати, мој мудри докторе. Ну ја ти једну не могу пропустити, и одбијам као простачку клевету сваку бесједу, била из Ср. Карловаца или Задра, која у сумњу ставља свијест Сарајевскога митрополита. Као вијерни син православне цркве одбијам сваки нападај на цариградску патријаршију, нашу матер цркву. Простачка је то лаж кад се каже да је Сарајевска митрополија стављена у аномално стање конвенцијом 6. априла 1880, јербо је то једино нормално и законито стање.

Од жалости опет ћу те упитати, мој мудрозначе, шта је код тебе *нормално*? Православна црква код српског народа увијек је зависила од цариградских патријара, кад није имала свога патријара у својој слободној држави. На исти начин и православне епископије у Босни и Херцеговини биле су зависне. Цариградска конвенција не ставља у аномално стање Сарајевску митрополију — ће ти је памет и како можеш тако писати? Цариградска конвенција није друго но признање јединог до сад постојећег стања Сарајевске митрополије, по томе најнормалнија ствар овога свијета.

Шта је тебе могло нагнати, мој професоре и док-

торе, код толике твоје научености и познавања црквених канона да оваке крупне неистине напријечац и без икаква обзира изваљујеш, и то је ствар која се преставља читатељу твоје књиге.

Мојим духом видим сотону пред тобом који те је завео. Ти га невидиш у правом његом облику, јербо ти је очи засјенио. За то ти о њему у уводу пишеш: «И тијем радије сам се ја овога посла латио, што сам на то посљедних дана побуђен био од њеких, који, снисходљиво се односе к мојим радњама по црквеном праву, а уједно свјестни су о неопходности, да се крај учини анормалноме положају, у коме се по Цариградској конвенцији Сарајевска митрополија налази, да ћу ја са својим мњењем исказаним у јавности, доста потпомоћи дјелу.» Ко је то? Ти мислиш да иде од Божије стране, јербо ти преставља митру и шљаку, крстове и златоткане ризе. Не, мој слаби чувару винограда Господњег, то је сотона. Јербо сотона узимље на се и таке ствари, таки вид и облик, како нас историја учи са случајем оних архиначира, који су за златну митру и благо овога свијета своју вјеру издавали.

Тргни се и очи отвори. Каји се; моли се Богу и пости. Наш Спаситељ је рекао: овај род изгони се само молитвом и постом.

Кад окајеш свој гријех и очистиш своју душу од свију земаљских похлепа, приступи светим књигама и видићеш како оне проговарају. Са оваком приправом саћи ће на те: Благодат Господа Нашега Исуса Христа, и љубав Бога и Оца и причастије Духа Светога, што од свег срца на твоју главу просим. Амин.

Босански попо.

Поговор.

Од једнога знанца из Далмације примио сам књижицу: «К питању о јерархичком положају Сарајевске митрополије» који читајући исту накутио је примједбама. Огорчио ме јуриш из Ср. Карловаца на нашег митрополита и неискрено изазивање из Задра. Сканим се и станем писати одговор. Ну пишући моју «Посланицу» све то више желио сам познати писца, о коме сам много и свакојако чуо говорити. Обратим се мом знанцу и од истог добијем извјешће опширно. Нужно је познати писца мојим читатељима, као и мени што је било, јербо без извјешћа нијесам знао наћи краја оној књижици. Исто без ове илустрације моја «Посланица» неби јасна била. По том је нужно познати далматинске ствари, кад на жалост школа Ср. Карловаца налази посљедоватеља и у Далмацији. Тога ради вадим одломак из пријатељског писма, на које сам и замољен био:

— — — — —

«Руски лист узносио је добре стране г. Милаша супрот слабом карактеру г. Радића. У далеком Петрограду они научењаци могу мислити, да између Емилијана пл. Радића и Никодима Милаша архимандрита и т. д. постоји она Милашу повољна разлика, али код нас г. Милаш није успјео обманути слободне људе као што је Радић једном обмануо српске народњаке у Угарској. Обмануо је и обмањива само неке, који слабо познају своју дужност. Арх. Милаша сви добро познајемо, најбоље они његови некадашњи судругови у Семинарији, свједоци једне жалосне Милашеве причине, на коју се сви још сјећају. У оно вријеме избавио је г. Милаша од заслужене казне епи-

скоп Кнежевић, који га је послао у Русију послао и на повратку својом заштитом покрио.

«Госп. Милаш постао је архимандрит, ректор и економ прав. Семинарије, тајни савјетник епископа Кнежевића, све и свја. Љепши положај ужива од свог епископа. Али овога омаловажава и г. Милашу замјера се слаба благодарност прама свом доброточинцу. Држи се да је г. Милаш ауктор познатих дописа у једном црквеном листу, који премећу кућне ствари епископа Кнежевића и туже истога епископа — што је израдио штипендије у Русији и тамо послао г. Милаша!

«Арх. Милаш управља од 12 година Семинаријом и Богословијом у Задру. У све то дуго вријеме изашло је само неколико богословаца из завода. Да се хрђави успјех оправда и постигне једна неплеменита цијељ, израђено је код Владе да дјаци прелазе у Богословију посље шесте гимназијске године, а да полажу испит двију посљедњих година гимназије. Не може бити горе несмислице и горе сметње за напредак. Све ти ово причам, пошто ми је за невољу. Страда нам црква без свештеника, за које се толико потрошило. Од кад постоји Богословија до данас није се спремио у заводу ни један професор за Богословију. Још се професорска мјеста нијесу попунила. Многи способни конкуренти одбијени су. Најспособнији и најученији професор што смо га имали, прото Борота, који није правио шарлантанства са штампањем књига него је своју озбиљну науку озбиљно предавао дјацима, побјегао је у Ср. Карловце немогући подносити пркосе, који су му чињени као озбиљном конкуренту у науци. До данас увијек крпи се суплењацијама г. Милаша, коме је уз ректорство, економију, профе-

сорство и супленцију остајало времена, да нам с руског преводи књиге и својим именом покрива, сувише да у калуђерство уводи моду са потстриженом косом, отвореним ципелицама, шареним бјечвицама и т. д.

«Наша Семинарија, која је прије давала узорне дјаке, клони се својој пропасти. Питомци уживају обилату стипендију од владе, али у благодјејанију падају од потребе. Скучени су у двије собе, дочим њихов ректор ужива велике салоне. Слабо су храњени; голи су и боси. Све факта. Постоји и један званични акт, црн за духовне старешине наше. Ц. К. Управитељство велике државне гимназије у Задру послало је ноту ц. в. Намјестништву којом обзнањује, да питомци прав. семинарије долазе голи и боси и да ће их одбити из гимназије ако се поправка не уведе. Она јадна дјеца имају за хаљине преко 60 фор. годишње, за које би се могли раскошно облачити. Усљед овога корака прав. Конзисторија принуђена је била примити на се ову ствар. Госп. Милаш плануо је и својим познатим омадовавањем старије власти послао је Конзисторији ултиматум, или да му се потпуна првашња управа остави или да иначе отступа. Конзисторија овај пут није се млађем покорила. При том госп. Милаш није извршио своју ријеч и остао је у Семинарији. За све ово ја ти добар стојим и пред сваком власти одговорност примама. Слободно употреби и објелодапи. Ваља крај учинити. Видио сам родитеља плакати за својом дјецом у Семинарији. Родитељи у Далмацији данас кажу да воле виђети мртву своју дјецу него слати их у Семинарију. Усљед таког стања остају празне стипендије, а празне су парохије, а хиљаде се троше.

«Боље би и корисније радио Милаш да је мање

књига преводио са руског језика и што је преводио да буде написао популарно и красно српски, да га свак разумије, и да је при том више пазио повјерени му завод, у ком је толики новац брао.

«Наш велики канониста Милаш написао је 1873. броширу: «Историчко-канонички поглед на установљење нове србско-румунске митрополије.» Шаљем ти је да је са нотом сравниш. У првој канониста називље *неканоничким* установљење митрополије у Черновици. Али он је ишао клањати се у Черновицу и молити, да га богословски факултет на универзитету именује почасним доктором, које је и постигао. У оној првој брошири истиче народно начело као једини фактор у цркви при оснивању митрополија. У новој исто начело истиче и о том најдуље пишући покрива своју намјеру, али у брошири на крају побија народно начело свемогућом власти владе. У првој владу напада. У другој неможе довољно нахвалити владу. У првој доказује, да по канонима има право народ и клир бирати митрополита. У новој Господар Земље има неограничену власт по канонима. Погледај у прву и између осталог ово ћеш наћи: «Ако слобода цркве наше влада, ако је слободна црква извор толиког благостања за грађане, ако је та слобода ујамчена толиким патентима — то сљедује, да и влади нашој није умјесно било једним указом отети цркви даровану јој слободу.» Тако и иначе пише Милаш год. 1873., да је влада отела слободу цркви, да влада прогони цркву. До 1884 све му се промијенило. Влада је просула све благодати на православну цркву у Аустро-Угарској и Босни-Херцеговини. Ако црква не ужива све благодати, томе су криви епископи, који не познају добре

намјере владе, и највише крив Косановић, који признаје поглавицу у Цариграду — тако вели Милаш!

«Овђе је све и свака најмања околност позната како је ова брошира створена. Писао је Милашу наименовани патријарх Анђелић и позвао га, да за своје добро напише књигу у познатом смислу. Наш канониста изпрва сумњао је и није пристајао. У то дође извјесни глас о оставци митрополита Косановића. Врућица овлада Милашем. Скочи брзо на лагане ноге и у мало дана, велике нећеље, написа броширу и штампана је у 1000 екземплара. Налог је гласио: против Цариградске конвенције — а Милаш јуриша и *неканоничком* називље Цариградску конвенцију, коју познаје само по имену и датуму, али ни словца не зна њезине садржине. Милаш је летио од једнога до другога питати за садржину оне конвенције, прелистао је сву «Пресу» год. 1880 и ниђе није нашао како гласи конвенција! Ипак научно дјело било је готово у два дана!

«Неколико комада брошире послао је свој високој господи. Остале ставио је под кључ и још исчекива одговор, т. ј. муштерију. У Задру и ниђе у Далмацији није се ова књига могла добити. Ниђе на продају није је било, како је Милаш до сад обично своје књиге продавао. Тако је једном и Радић познатим својим дјелом урадио, сакрио га од свијета. И Милашева је брошира иста ствар, само мало друкчија. Неки су Милаша питали за његову броширу, а он им је одговарао: да се ова ствар Далмације не тиче и да се с тога чуди што је тако негодовање овладао против њега, — пошто се његово «дјело» никако Далмације не тиче!

«Тако се све дознало, најпослије и неки познати

A 5 III 59